

ЗАВРШНА РЕЧ БРАНИОЦА ОТСУТНО ОПТУЖЕНИХ КНЕЖЕВИЋ ЖИВАНА И ФОТИЋ КОНСТАНТИНА, АДВОКАТА ТАСИЋ ДРАГОГ

10 јул

Почетак претреса у 8 часова.

Претседник: Наставља се претрес по кривици оптуженог Михаиловића Драгољуба-Драже. Друзе заставнице, наредите да се уведу оптужени. (Оптужене уводе у судницу). Има реч бранилац отсутних оптужених Кнежевића Живана и Фотића Константина, г. Тасић Драги, адвокат у Београду.

Бранилац Тасић: Господо судије, већина колега брани отсутне оптуженике. Такву тежину положаја бранилачке дужности често лаици не схвате, па дођу некад и неоправдани повици. Поводом тога сетио сам се како су лаици за време Турака у Македонији називали адвоката „инћар ефендија“, то јест господин који из ината пориче све. Тим поводом сетио сам се и једне понуде из другог континента да буде бранилац. Да ли је томе био мотив нека тенденција или веровање да нема адвоката у Југославији није јасно, али одговарам *тим повицима неоправданим из публике* да адвокат није у Југославији „инћар ефендија“ који из ината пориче јасне и доказане чињенице и није адвокат чиновник у Југославији. Ја верујем, *мислим за нас старије*, да када би адвокати били чиновници не би били адвокати. Зато сам дубоко уверен, у вршењу своје дужности, без обзира на лаичка схватања, да ће Суд и они који су позвани схватити тежину бранилачке дужности без обзира да ли се он идејно слаже са окривљеником или не.

Овај процес други је по реду. Први је одржан другој гарнитури команданата и националном комитету, па није пружио ни дао јасну дефиницију идеологије организације, како се зове Дражина или равногорска. Ни „Дражин“ не претставља дефиницију, а ни реч „равногорски“ не претставља, јер је то место. Ја сам очекивао да ће овај други процес, на коме је лично вођа организације, који је имао власт у целој Србији кроз један дуг период за време окупације, да ће се бар сада извести начисто и тачно дефинисати идеологија Дражине или равногорске организације. Међутим, остало је после овог претреса, бар за мене, нејасно, *од тих руководилаца* шта је у ствари хтео Дражин, равногорски покрет? Оптужени Дража, као вођа, прећуткује да то каже, објашњавајући да је он војник и каже да је идеолог Мољевић. И оптужени Мољевић

као националиста прошлости није дао дефиницију равногорског покрета, па не види се ни од другог, односно трећег члана извршног одбора, Топаловића, као социјалисте. Чињеница је да су покрет основали официри и да је првенствено био организација официрска. После је постепено прошириван разним политичарима из предратне Југославије и разних партија. Али не може се прећи преко те чињенице да је то била поглавито официрска организација. Код многих Србијанаца поставља се питање: Откуд једна официрска организација у слободарској Србији, коју је распарчао окупатор, као саставном делу Југославије, војничка, односно официрска организација, чија се идеологија не зна, *да ухвати такав корен и да завлада?* Један поглед у блиску прошлост од две до три деценије објашњава то. Два прошла рата, балкански и прошли светски, појачали су официре прво у предратној Србији, па онда у Југославији, тако да су се појавиле разне руке, бела и црна рука официрска, чак најзад је дошла Александрова рука, диктаторска рука. *И еве те руке, а нарочито последња диктаторска умногоме је уништила оно што је углавном било слободарско у Србији.*

Истакнуто је и ја то не поричем да је оптужени Дража као вођа овог покрета отишао у шуму, није хтео да капитулира. То је чињеница, и то је частан почетак. Али ако је оптужени Дража залутао одлазећи у шуме не верујем да је у слободарским србијанским шумама залутао. Он је као осредњи официр залутао у борбама и олујама рата и изгубио оријентацију тако да је на крају доживео политички и морални бродолом и дошао до оптуженичке клупе. Ако је Дража као војник доживео тај бродолом много је за мене интересантније да су предратни југословенски политичари могли да залутају и да не схвате оно што је битно у ово крупно историјско доба и у *доба међународних прекретница*. Многи руководиоци грађанских политичких партија предратних избегли су у иностранство, у емиграцију. То не би било страшно. Штавише могло би да буде и добро, али они су требали да схвате доба и као политичари, поготову када се међу њима налазе многи професионални политичари, и да даду догађајима други правац.

Пред Судом је било и неколико бивших чланова емигрантских влада, који нису оптужени. И, један од њих, Миша Трифуновић, бивши претседник владе, иначе дугогодишњи министар, коме се, колико ја лично знам, не приписује нека крупна афера или нешто слично, сем што је био радикал, он каже, он је узвикнуо: „Ја сам 15 година у опозицији и ја сам био у опозицији баш за време диктаторских режима.“

Тачно је то да су многи били у опозицији, али је карактеристично да нису ни после те позиције, после Александрових диктаторских режима, 27 март 1941 године, да нису могли да схвате однос снага између истока и запада, да нису могли да виде, иако су били на изворима, уколико су ти извори њима били приступачни, да нису могли да схвате све промене, бар од 27 марта, који је уистину дошао он без обзира одозго или одоздо, био озбиљан шамар Хитле-

ру. И тај шамар који је дао југословенски народ, баш кроз Београд и друга места, тај шамар поздравио је цео свет. *Требало је бар од Шада да ее напусШи она полиШика обзнане и полиШика законa о зашШиШи државе из 1921 године.*

Да су предратни југословенски политичари грађанских партија бар од тога датума, од 27 марта, као почетка уклањања са власти реакције, да су пошли другим путем, ја верујем да би и пре дошло до споразума између група које су водиле борбу.

У вези са оптужењем мојих браћеника Константина Фотића и Живана Кнежевића, потребно је да се осврнем и на одговорности емигрантских влада, јер уколико су владе одговорне утолико је њихова одговорност мања. Али свакако за одговорност влада везана је и њихова одговорност.

Колеге претходници су истакли да може бити спорно: може ли влада кривично одговарати или не? То је било спорно увек, али има и гледишта, и ја сам баш читао један чланак од оптуженог Слободана, да могу одговарати и министри.

Али, ако се испита порекло емигрантске владе, односно порекло југословенских емигрантских влада пошто их је било много, као што је већ рекао сведок Милош Трифуновић, те владе нису истичане из парламента, њих није нико предлагао нити бирао, нико их формално није предлагао. Углавном у њих су улазили људи по предлогу *преШсШавника разних полиШичких парШија који су са њима осШали у конШакШу вероваШно кроз цело време.*

Тако да ја не верујем да су и осШали, они који су делеГирани, који су послани за поједине чланове владе, друкчије мислили, нити су друГи чланови владе, односно влада друкчије мислили од оних који су опШужени. И могло би слободно да се каже, да су сви чланови владе и оптужени и неоптужени и они који су их делеГирали исти став имали, који су имали и пре рата, да су тај став задржали и за време окупације, а верујући, у почеШку бар како су *преШсШављали*, да је *народноослободилачки покреШ* *чисШо комунисШички* и довољно је да није *чисШо комунисшички*, да је *под руководсШвом парШије*. Сви су, кажем, имали *исШи сШав*. И можда су оправдани приговори многих бранилаца зашто нису сви пред Судом, јер су у исто време сви одговорни. Ту би се могло додати још и то, да су ти руководиоци старих предратних политичких партија, који се нису вратили у земљу, већ били пред форумом Суда, односно народа, 11 новембра, и народ је изрекао своју пресуду за њихов политички рад. Ја одвајам политички рад од кривичног и за тај политички рад многима је народ пресудио и многи су остали у емиграцији.

Оптужени Константин Фотић и Живан Кнежевић, за које јавна тужба има прилично материјала, има га и у оптужници, а и на претресу, који су више пута овде понављани, чија су имена више пута овде подвучена и потенцирана можда више неголи и појединих министара, ма шта и ма како да се узме, и Константин Фотић и Живан Кнежевић су у основи чиновници. И та њихова сво-

јства нису никако престала. Може да буде речи о томе: да ли треба да одговара и чиновник? Било је у пракси, а и по закону, да треба да одговара ако је прекорачио наређење. Наравно, власт је донела један од аката, тумачење кога сматра за вишег руководиоца. Али ни Фотић ни Кнежевић не би могли да се узму за руководиоце и да се каже да баш оно што су обављали, обављали су својом иницијативом, јер баш доказни материјал, који је предложен од стране јавне тужбе и пред Судом говори противно, то јест за сваку радњу се види да је постојало наређење надлежног ресорног министра или претседника владе.

Да је тако осећао и сам јавни тужилац да они не могу ући у исту групу са члановима владе - министрима, то се види и из саме оптужбе. Јавни тужилац је сврстао у прву групу вође покрета ДМ са члановима владе и Константина Фотића и Живана Кнежевића, али је у тој групи направио подгрупе, па су министри остали у једној тачки те групе, а у посебној тачки *под 2) Живан Кнежевић и у тачки под 3) Константин Фотић*. Дакле, ову двојицу као чиновнике *издвојио је у тачку под 2) и тачку под 3)*. Њих двојица, с обзиром на своје чиновничко својство, сматрам да не треба да одговарају. *У погледу квалifikације јавни тужилац сврстава и Кнежевића и Фотића у прву Групу, мада они тамо не могу да буду сврстани, јер нису ни извршиоци, ни саизвршиоци, а ни потстрекачи тих кривичних дела. Јавни тужилац поставља као правило да су они тачно знали за све што су Дража и његови команданти радили. Тако се каже у оптужници. Међутим, из оптужнице се види да Константин Фотић и Живан Кнежевић за време окупације нису никада долазили у земљу. Они су према оптужници оптужени за пропаГанду: пропаГанду путем штампе, путем речи и путем радија. Кад је реч о пропаГанди, она не може да иде под члан 3 Закона о злочинима против народа и државе а најмање под тачку 3), 4) и 6) члана 3, како јавни тужилац то хоће, јер постоји и члан 9 у истом закону, који изричито предвиђа пропаГанду и агитацију. У тачки 2 члана 9 предвиђа се и штампа и радио. Кад у томе закону постоје специјални прописи са набрајањем у чл. 9 и пропаГанде, и политичке пропаГанде и специјалне пропаГанде путем радија, онда се не може помињати чл. 3 Закона о злочинима против народа и државе без обзира на кривичну одговорност.*

Утврђена је чињеница да је оптужени Михаиловић у штабу имао стране мисије и како је он једнога дана одговорио на Суду, те мисије често пута су, као што је на пример био случај у Црној Гори, често су пута боље познавале ствари на терену и све друге чињенице боље него и он сам. На моје питање када су почели Енглези или Американци да дају помоћ у новцу или осталом, јер помоћ и пропаганда иду паралелно, Михаиловић је одговорио да је помоћ почела да долази после доласка енглеске мисије. На моје питање да ли би добијао помоћ да није мисија дошла, он је одговорио категорички да не би добио ништа без извештаја те мисије која је

била код њега. Што се тиче тога да су Фотић и Кнежевић, како их оитужница терети давали помоћ у новцу и оружју оптуженом Михаиловићу, то је искључено по самом њиховом положају. Нити су они могли ту помоћ давати нити су је могли ма којим путем послати. Могло би да буде речи само о пропаганди, па и пропаганда из Америке или из Лондона без знања енглеске владе и без знања обавештајне службе и њихових надлежних органа, и да су они хтели та пропаганда и та помоћ Дражином покрету не би могла да буде ни у једном минимуму, а још мање да буде неки стварни ослонац као што тужба Живану Кнежевићу то импутира.

Изведеним доказима пред Судом, и то баш предложеним од стране јавне тужбе, поглавито од стране противника Фотића, готово се баш потврђује теза одбране. Поједини сведоци као на пример Бањанин на записнику од 1 септембра 1942 који је на Суду прочитан изјавио је да личност Фотићева није важна: „Фотић није важна личност“, а то питање о Фотићу покренуо је баш сам Бањанин па је затим свој предлог повукао са образложењем да Фотић није важан као личност и остао и даље у влади, а Фотић постао амбасадор. Други сведок чија је изјава прочитана пред Судом а који је био још и према већем нерасположењу према Фотићу, Савица Косановић изјавио је да Фотић није имао такав утицај какав му је придаван. Трећи сведок Милан Грол на записнику од 1 септембра који је овде прочитан изјавио је: Фотић је служио све режиме па и овај, није имао своју линију ни своју политику. То је Грол потврдио и пред Судом.

Четврти сведок Миша Трифуновић, бивши претседник владе, потврђује и још додаде да му је и лично познато да Фотић не само да није имао успеха и своју линију и своју политику, оно што му приписује јавна тужба, већ каже да није ни радио и да се сам поставио. Ја само напомињем да није било питање о томе да ли ће Група емигрантска која је око „Хрватске слободне ријечи“ и друга Група која је око „Србобрана“ расправљали о томе ко је против партизана и њихове борбе, већ се код њих расправљало питање старо националистичко и старе парнице, које како изгледа по њему још тамо тиња.

Карактеристично је и то да Фотић није могао имати своју линију ни своју политику јер су то изјавили веродостојни сведоци, веродостојни не само зато што нису тужени већ што су били на лицу места, били у Америци. И та околност потврђује да је емигрантска влада слала читаву Групу министара у Вашингтон, одлазио је Миша Трифуновић, Грол, одлазио је Нинчић, читава плејада тих политичара да расправе те спорне случајеве. У таквој једној ситуацији, кад сам упитао овде Грола: је ли Фотић политичар, којој је партији припадао казао је: - Он не припада ниједној партији, он је Фотић. Тако ми је одговорио. Тако уГледне личности као што су били министри, који су у Америку ишли, све су те личности за Фотића ауторитет и наравно да код тих ауторитета Фотић није могао имати своју политичку линију и

свој став и да води политику без њиховог знања, политику за себе.

За чиновничко дејство, мени је дужност да изложим све што оптуженом иде у корист, карактеристичне су изјаве јавног тужиоца. Тако по документу из списка број 571 председник владе Слободан Јовановић наређује Фотићу да сузбије свим сретствима пропаганду против генерала Михаиловића ма са које стране долазила. Карактеристичан је и овај телеграм: 10 децембра 1942 Фотић пита владу пошто је сазнао да се проносе из информацио-**НОГ** центра и с друге стране вести да су Михаиловића напустиле присталице и да се утврђује да партизани воде Герилу од 300.000 људи, да имају своју владу, свој новац итд. И пита шта је истина од тога и да ли су те вести истините или не.

А председник владе на тај телеграм одговара 14 XII 1942 Године и наређује понова Фотићу да сузбије све те вести као лажне, које се проносе у Америци и додаје, - то је био један већи телеграм, - и каже да постоје у западном делу Босне партизански одреди надахнути политичком идеологијом али да Дражине трупе претстављају Главну југословенску снагу, и да су све тврдње против Драже плод кампање. То је доказ јавне службе да су све тврдње плод кампање, али цео свет ће после увидети да је Дража највећи јунак итд. итд. Ето какав је одговор Фотић као амбасадор добио од председника владе као министар иностраних послова о стању а који издаје наређење шта ће Фотић даље да ради. Теško је претпоставити да је Фотић, чиновник код такве наредбе од стране председника владе у Лондону, а тамо је био и бивши краљ, могао и смео, ако је хтео да остане чиновник допустити да друкчије ради него онако како му је наређено. Тих наређења има велики број и ја сам узео само ово које је најкарактеристичније. Јавна тужба овде у ставу под А каже да је за време рата итд. у иностранству вршена пропаганда ширих размера и да је Фотић руководио том пропагандом знајући тачно да Михаиловић и његови органи сарађују са окупаторима. У другој тачки не каже се у чему се састојала та пропаганда, нити се наводи начин исте врсте и конкретно стање. У ставу под Б опет јавна тужба говори о пропаганди само њу назива сада кампањом, коју врше банде међународних злочинаца итд. Видите и под А и под Б је реч о истом предмету, само што се у првом ставу тај рад назива пропагандом а у другом кампањом. Ја мислим да је раширишено у току претреса да Фотић није употребио овај израз. То нису речи Фотића. То је уколико се сећам рекао Пурић када је давао изјаву о одлуци АВНОЈ-а и новој влади. Ово су Пурићеве речи. Ја мислим да је ово потврдио и један од сведока, мислим Душан Симовић, да ово нису речи Фотићеве него да је такву изјаву дао Пурић страним новинарима а да Фотић није имао никакве везе с тим.

Затим хоћу да укажем на то да у тачки а) која говори о пропаганди и тачки б) која говори о кампањи што је у ствари исто

постоји извесна противречност. Наиме, тачка а) тврди да је Фотић знао да Михаиловић и његова организација сарађују са окупатором. У тачки б) се каже да је ширио лажне вести које је добијао од избегличке владе и Михаиловића Драгољуба о тобожњој борби четника против окупатора. Ово једно друго искључује. Ми смо утврдили да је Фотић добијао неистините вести, а за њега тако добијене вести уистину биле су истините, јер је добијао са извора коме је морао да верује, добијао је лажне вести. Оне су биле лажне саме по себи, али у односу на Фотића он за њих није знао да су лажне. То исто стоји и за Кнежевића, само што се за Кнежевића додаје да их је сам фабриковао.

Још једна начелна напомена. У диспозитиву оптужнице у поменутих тачкама А) и Б) не налази се ниједна конкретна радња, ниједан вид пропаганде и кампање што је инкриминисано, да би могла то одбрана да провери изузев случаја да је употребио израз за партизанске одреде да су то банде. То је једини израз који је наведен у оптужници. Али, не само да оптужница ни у диспозитиву није навела конкретне радње инкриминисане оптуженом Фотићу већ нема ни у образложењу. У образложењу оптужени Фотић се помиње само толико, само са две речи „укључујући и Фотића“. Набрајају се сви чланови владе и оптужени Ђура Виловић и укључујући Фотића. Тај недостатак конкретне радње у диспозитиву оптужнице и образложењу такав је да је немогуће проверити да ли је Фотић заиста учинио ово што оптужница наводи. Зато није у том погледу убедљиво и јасно како у погледу да је учинио, тако и оног шта је учинио.

много се инсистирало на томе да је Фотић не само организовао пропаганду, него нарочито да је радио на разједињавању нашег народа у Америци. Међутим, познато је да је лист „Србобран“ - око кога је Група српске емигранције - постојао још пре Фотића, да га Фотић није основао, а исто тако да је постојала и друга Група „Слободна ријеч“, око које су Хрвати, те Фотић, с обзиром да јавна тужба не подноси ниједан примерак „Србобрана“ са чланцима и потписом Фотића, а зна се да Фотић није био уредник, не доказује убедљиво да је Фотић преко „Србобрана“ уистину вршио пропаганду, која се оптужницом инкриминише. „Србобран“ и „Слободна ријеч“ постојали су и пре Фотића, онако како су постављени оба листа заједно са племенским ставом. Они су као Шакви остали и после Фотића, те Фотић нити је могао да их уклони, а ја верујем да он није био у могућности да спроводи неки нарочити утицај на њих. Можда је Фотић дао неки чланак, можда је нешто сугерисао преко другова, али нема доказа да је он писао и потписивао.

Оптужница оптуженог Фотића сврстава у посебну групу, као помагача, са Ђуром Виловићем. Међутим, дозволите ми да кажем, да овде није исти случај. Као што су многи сведоци посведочили, па и сам Сава Косановић казао је да је Фотићу придавана много већа важност него што ју је он у ствари имао. Не може се сврстати

је поднета од стране јавног Шужсиоца, а ја мислим да је за обе стране то неспорно.

Може да се каже јесте, Живан је тај који је преко радија Говорио на тим војним емисијама. Ја не спорим то, само у том случају Живан је био трубач владин, управо труба владина, а ова је била трубач, још тачније ако хоћете, јер Живан није могао да има ништа своје с обзиром на стварно чињенично стање. Те било да је трубач или труба владина не може бити кривично одговоран за те емисије. Јавни тужилац је могао да пронађе једну од Ших емисија и да се види шта је на тим емисијама све говорено. Ово нарочито помињем јер ми је мати оптуженог Живана казала да је лично слушала емисије и да је те емисије оптужени Живан Кнежевић завршавао обраћајући се народу у Југославији: „Кад се сретнеШе пушку к нози, погледајте се у очи браћа смо“. Ја нисам запамтио и лично слушао али верујем да је њеГова мајка слушала и кад она каже да је тако завршавао емисије требало је да се види да ли су Ше емисије садржавале и нешто друГо, односно ово што оптужба инкриминише. Да оптужени Живан Кнежевић не може бити одговоран за Ше емисије утврђено је испитом веродостојних сведока, и ја се стално навраћем на њих јер друГих сведока нема. Сем ових који су дошли у земљу, то су сведоци Милан Грол, Миша Трифуновић и Душан Симовић који су потврдили пред Судом и на моја питања и на питања друГих да су држали Говоре на радију и да ниједна реч преко лондонскоГ радија није могла да буде изГоворена без строГе војне цензуре у Лондону. Ако су председник владе и министри морали Говоре да дају на цензуру надлежним савезничким властима, утолико пре морао је млади мајор Живан Кнежевић да да оно што је написао да му преГледа цензура а у недостатку оригиналних и аутентичних текстова тих њеГових Говора логична је претпоставка и дозвољена да није било ничеГ што је противно савезничким интенцијама и опшШе-савезничком плану за вођење рата.

УГлавном сам прешао све Шачке из оптужнице у вези са Живаном Кнежевићем и могу да завршим. Оптужени Живан Кнежевић као млад официр можда је био амбициозан, али с обзиром на његове године види се кад је растао, где је растао, где је учио гимназију и војну академију. То су две најфаталније деценије у српском и југословенском народу. Зна се како су васпитавани млади људи, сем оних који се васпитавају у другом правцу. Није чудо ако се Живан Кнежевић васпитао у том националистичком духу. Један од оптужених, Велибор Јонић, који је био професор војне академије приликом саслушања рекао је да их је он васпитавао у националном духу. Тај национални дух је био онда кад су се доносили обзнана и Закон о заштити државе од 1921 године. Тада је било гоњење комуниста и левичара симпатизера комуниста. Није крив Живан Кнежевић кад је од малена у националном духу васпитан, поред оноГа што се не види конкретно шта је Живан Кнежевић учинио. Да је Живан Кнежевић у том духу васпитан и да

је показао не само то национално родољубље, него је показао и извесно слободољубље види се по томе да је био један од главних руководиоца, главних организатора пуча од 27 марта 1941 године. О томе је и Симовић говорио мада са њим не Говори јер су имали тамо борбу чисто официрску. Тај човек који је ставио свој живот, на коцку 27 марта као официр и који је допринео да се уклоне не само кнез Павле већ и онај режим, само што политичари нису схватили да је моменат да треба и они да се преоријентишу, тај човек који је учинио са своје стране све да се спере она мрља пакта, није могао да воли нити је волео, већ мрзео Немце. Породица оптуженог Живана с обзиром на то претрпела је много. Убијен му је брат у Крагујевцу, свештеник Јован Кнежевић. Он је стрељан од Немаца по списку љотићеваца оставивши четворо деце.

По изјави Марисава, добро познатоГ Марисава Петровића, и оног друГоГ Јанића њеГов брат са четворо деце стрељан је само зато што је био брат Живана Кнежевића.

Живан је такође нападан и од окупационе штампе, од Недићеве штампе називан је официрчићем, а нападао га је и ДонауцајтунГ.

Излажући и образлажући конкретно чињенично стање у погледу оба оптужена Константина Фотића и Живана Кнежевића, ја молим Суд да изрекне праведну пресуду.

Претседник: 15 минута одмора.